

OSMANLI BASININDA SORUŞTURULMUŞ İKİ KADIN HİKÂYESİ: “OSMANLI KADINLARI” VE “KADIN ZİHNİYETİ”*

TWO WOMEN STORIES INVESTIGATED IN THE OTTOMAN PRESS:
“OTTOMAN WOMEN” AND “WOMEN MENTALITY

Vedat KANAT**, Şeyda ÖZÇELİK KANAT***

Geliş Tarihi/Received:30.05.2022

Kabul Tarihi/Accepted:26.12.2022

Kanat, Vedat- Özçelik Kanat, Şeyda (2023), “Osmanlı Basınında Soruşturulmuş İki Kadın Hikâyesi: “Osmanlı Kadınları” ve “Kadın Zihniyeti””, Belgi Dergisi, S.25, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Kış 2023/1, ss. 187-207.

Öz

Osmanlı Devleti’nde XIX. yüzyıl, toplumun her kesimine kendini ifade etme ortamı sunmuştur. Bu yüzyılda görülen Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemi’nde insan ve toplum hayatının medeniyet formunda iyileştirilmesine hız verilmiştir. Modernleşme adımlarıyla birlikte yalnızca siyasi aktörlerin ön plana çıktığı bir toplum algısı yerine sıradan insanın ve günlük olayların da konu olabileceği bir saha oluşmuştur. Bu sahanın gelişmesindeki başat aktör şüphesiz basın olmuştur. Batılılaşma/modernleşme uygulamalarının anonsörü olan basın; toplumun bütün unsurlarının bilgi yayıcısı olarak görev yapmıştır. Zamanla yazılı ve görsel basın üzerindeki sınırlamalar, Matbuat Nizamnameleri ile belirli standarta bağlanmış ve kimi zaman da anayasal güvence altına alınmıştır. Siyasal iktidara, devlet kurumlarına, tanınmış kişiliklere hakaret etmemek, dini ve örfi kuralları eleştirmemek, hassas ve mahrem konulara dokunmamak, toplumun edep ve ahlakına aykırı yayın yapmamak gibi şartları içeren Matbuat Nizamnameleri aynı zamanda herhangi bir yayının sansürlenmesinde referans noktasını oluşturmuştur. Sansürlenmiş yayınların bir kısmı siyasi konularla ilintiliyken büyük bir kısmı da toplumun ahlaki ve dini değerlerini eleştirdiği gerekçesiyle kısıtlanan yazılardır. Kısıtlanan yazıların içeriğine bakıldığında mahrem görülen kadını ve kadınlık hayatını ilgilendiren pek çok yazıya rastlamak mümkündür. Bu bağlamda çalışma iki farklı zamanda, farklı gazetelerde yayınlanmış ve içerdiği düşünce ve önerileri sebebiyle sansürlenmiş iki kadın hikâyesini içermektedir. Nitel araştırma yöntemi ve doküman analizi tekniğiyle hazırlanan bu araştırmanın konusu; 1908 yılında Millet gazetesinde yayınlanmış Tefik Nadir imzalı “Osmanlı Kadınları” ve 1919 yılında Türkçe İstanbul gazetesinde yayınlanmış “Kadın Zihniyeti” isimli hikâyelerin içeriğini kapsamaktadır. Araştırmanın amacı; Osmanlı Devleti’nin basın hayatında yer alan bu iki kadın hikâyesinin soruşturulma gerekçelerini ortaya koymaktır. Çalışmada; çıkarılan Matbuat Nizamnameleri gereğince adli takibe alınmış ve sansürlenmiş bu iki kadın hikâyesinin ayrıntılarını analiz edilerek, hikâyelerin iktidarı ve dini çevreleri rahatsız eden noktaları açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Osmanlı Basını, Matbuat Nizamnamesi, Kadın, Sansür.*

*Yazarlar bu çalışmaya eşit oranda katkı yapmışlardır.

** Dr. Öğr. Üyesi, Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-mail: vkanat@atu.edu.tr. (<https://orcid.org/0000-0002-6529-9491>).

*** Dr, Adana, e-mail: seydaozececik@hotmail.com. (<https://orcid.org/0000-0001-9421-4568>).

Abstract

In the Ottoman Empire, the 19th century provided an environment for self-expression to all parts of the society. In this century, the improvements of human and social life in the form of civilization was accelerated in the Tanzimat and Constitutional Era. With the steps of modernization, a field emerged where ordinary people and daily events could also be the subject, instead of a perception of society in which only political actors came to the fore. The main actor in the development of this field was undoubtedly the press. The press, which was the announcer of westernization/modernization practices, acted as the dissector of knowledge to all elements of society. Over time, the limitations on the written and visual media were standardized by the Press Regulations (Matbuat Nizamnâmesi), and sometimes taken under constitutional guarantee. The Press Regulations, included conditions such as not insulting political power, state institutions, well-known personalities, not criticizing religious and customary rules, not addressing sensitive and private issues, not making publications contrary to the morals of the society, also constituted the reference point for the censorship of any publication. While some of the censored publications were related to political issues, most of them were restricted on the grounds that they criticize the moral and religious values of the society. Looking at the content of the restricted articles, it is possible to come across many articles concerned women and women's life, which was considered private. In this context, the study includes the two women stories, which were published in different newspapers at two different times and censored because of their thoughts and suggestions.

The subject of this research, prepared with the qualitative research method and document analysis technique, covers the content of the stories titled "Ottoman Women" by Tevfik Nadir, published in Millet newspaper in 1908, and "Women Mentality" published in Turkish Istanbul newspaper in 1919. The aim of the research is to reveal the reasons for the investigation of these stories in the press life of the Ottoman Empire. By analyzing the details of these stories, which were legally followed and censored in accordance with the Press Regulations issued, it has been tried to *explain the points of the stories that disturbed the government and religious circles.*

Keywords: *Ottoman Press, Press Regulations, Women, Censorship.*

Osmanlı Basınında Soruşturulmuş İki Kadın Hikâyesi: “Osmanlı Kadınları” ve “Kadın Zihniyeti”

Giriş

Osmanlı Devleti’nde Meşrutiyet Dönemi, Osmanlı kul sisteminden, topluma ve bir parça da olsa bireye geçiş sürecinin başlangıcı olmuştur. Bu dönem, modern dünyanın getirdiği vatandaşlık/yurttaşlık¹ kavramının pek çok dizgiyle uygulanmaya başlandığı süreçtir. Siyasi ve idari sistemin değişmesiyle birlikte toplumsal tabuların usul usul kırılmaya başladığı bu dönem, kadının hareket alanının da genişlemeye başladığı dönemdir. Kadın için yoğun erkek hegemonyasından eşit basamaklara erişme serüveninin başlangıcı; basın ve yayın kanalıyla olmuştur. İlk Türkçe gazete Takvim-i Vekayi’nin (1831) yayın hayatına girmesiyle başlayan Türkçe matbuatla birlikte özgürlük, hükümet icraatlarını eleştirme, hatta gazeteler arasındaki kalem kavgası başlamıştır.² Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerindeki batılılaşma/modernleşme uygulamalarının anonsörü olan basın; toplumun bütün unsurlarına bilgi yayıcısı olarak görev yapmıştır.

Siyasal ve toplumsal iktidardan uzak ve bu alanlara katılımı kısıtlı olan kadınlar için kadın dergiciliğini başlatanlar, toplumsal yaşamda kadın ve erkek ayrılığından dolayı yaşam kaliteleri düşen dönemin aydın erkekleri olmuştur.³ Kadın gazete ve dergilerinin çıkarılması ve bu yayınların topluma ulaştırılması, kadının siyasi hayata ilk dâhiliyeti olmuştur. Dönemsel olarak incelendiğinde çıkarılan her kadın dergisinin kendi döneminde siyasi bir varlık göstermesi beklenirken, tam zıttı faaliyet gösteren kadın dergilerini de görmek mümkündür. Dergi ya da gazete ne amaçla çıkarılmış olursa olsun, onlar; kadını siyasi dünyayla tanıştıran ilk aracı olmuşlardır. Bu yayınlar kadını bir yandan dönem meselelerini takip etmeye, tartışmaya hatta çözüm üretmeye sürüklerken, diğer yandan da kadınlık hayatını gölgeleyen siyasette eril erk, ailede patriarkal düzen ve gündelik yaşamda klerikalist⁴ eklentilerin varlığını bilerek ya da istem dışı ortaya koymuşlardır.

Kadın Tarihi incelendiğinde, Osmanlı Devleti’nden Erken Cumhuriyet Dönemi’ne kadar çıkarılmış olan kadın gazete ve dergilerini kronolojik olarak; Terakki/Terakki-i Muhadderat (1869-1870), Vakıf yahud Mürebbi-i Muhadderât (1875), Ayine (1875- 1876), Hanımlar (1882), Mürüvvet (1887), Şükûfezar (1887), Aile (1879), İnsaniyet (1882- 1883), Parça Bohçası (1889), Hanımlara Mahsus Malûmat (1895), Hanımlara Mahsus Gazete (1895-1908), Âlem-i Nisvan (1906), Mahasin (1908-1909), Demet (1908), Kadın/Selanik (1908-1909), Kadın/İstanbul (1911-1912), Musavver Kadın (1911), Kadınlar Dünyası (1913-1921), Erkekler Dünyası (1913), Kadınlık Hayatı (1913), Hanımlar Alemi (1914), Kadınlar Alemi (1914), Kadınlık/Kadın Dünyası (1914), Seyyale (1914), Siyanet (1914), Bilgi Yurdu (1917- 1918), Genç Kadın (1918), Türk Kadını (1918-1919), Genç Kadını (1919), İnci (1919-

1 Özellikle II. Meşrutiyet yıllarının getirdiği özgürlük ortamında tartışılan sorunlarından biri olan “yurttaşlık” kavramının içine kimlerin girebileceğiydi. Her ülke yurttaşlarını, “millet” i oluşturan bireyler topluluğunu kendi tarihsel evrimi sonucu belirliyordu. Anayasal düzene geçen ülkelerde doğrudan ya da temsil edilerek iktidarı belirleyen yurttaşlar topluluğu siyasi gücü oluşturuyordu. 20.yüzyıla birlikte hemen hemen tüm uygar ülkelerde vatandaşların siyasi gücü tanınmaya başlanmıştı. Genel seçimlere ve genel oy hakkında doğru bir eğilim gözleniyordu. Bu aşamada seçmenler sırf erkeklerden mi oluşacaktı, yoksa her iki toplumsal cinsiyeti mi kapsayacaktı? Osmanlı hukukçuları (Babanzade İsmail Hakkı vs.) yurttaşlık kavramını tartışırken referans kaynağı olarak Rousseau’nun egemenlik kuramına ve Montesquieu’ya atıfta bulunmuşlardır. Zafer Toprak, *Türkiye’de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2014, s. 154, 164.

2 Necla Odyakmaz, “Osmanlı’da Anayasal Düzenlemeler ve Basına Etkileri”, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi *Dergisi*, 16 (2003), s.213.

3 Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, İstanbul, Metis Yayınları, 2013, s. 60.

4 Klerikalizm TDK’na göre; Dinin ve din kurumlarının toplum hayatının çeşitli kesimlerindeki yerini güçlendirmeyi amaçlayan toplumsal, ekonomik akım. www.sozluk.gov.tr (Erişim tarihi: 11.05.2022).

1921), Diyanet (1920), Hanım (1921), Firuze (1921- 1922), Yeni İnci (1922- 1923), Ev Hocası (1923), Süs (1923-1924), Kadın Yolu/Türk Kadın Yolu (1925), Âsâr-ı Nisvan (1925), Çalılık (1926)⁵ sıralamak mümkündür. Bu yayınlar, kadınlara, çocuklara ya da aileye mahsus yayınlardır.

Kadın dünyasını ilgilendiren dergi ve gazetelerin peyda olmasına rağmen bu yayınların çıkarılışı ve işlerlik süreci kontrollü bir şekilde yürütülmüştür. Süreç, devlet/hükümet veya siyasi erkin izniyle gerçekleştirilebilmiştir. Meşrutiyet yıllarında özel olarak kadınlar için yayın yapan veya kadın hayatını içeren dergi ve gazetelerin birtakım şartları sağladıkları takdirde, devlet izniyle yayın hayatına başladıkları görülmüştür. Ayrıca kadını ilgilendiren basılı romanlar ve tefrikalar, gazetede çıkan makale, hikâye ya da haberler de belli şartları sağladığı sürece yayınlanabilmişlerdir. Bu şartları; devletin resmi kadın söylemine uygun düşmek, siyasi ideolojilerle bağlantılı herhangi bir siyasi amaçta ve istekte bulunmamak, güçlü ataerkil yapıyı muhafaza ederek aile yapısını korumak, İslam dininin kaidelerine riayet ile örfi geleneklerin gerçekliğiyle eşleşmek şeklinde sıralamak mümkündür. Dolayısıyla çalışmanın ana konusu olan Millet gazetesinde 1908 yılında yayınlanmış “Osmanlı Kadınları” ve Türkçe İstanbul gazetesinde 1919 yılında yayınlanmış “Kadın Zihniyeti” isimli makalelerin sansürlenmesi yukarıdaki şartlar paralel olarak ve Matbuat Nizamnamelerinin maddeleri bağlamında incelenmiştir.

Basın Hayatına “Kadın”ın Girişine Dair

Osmanlı Devleti’nde dergi ve gazetelerin çıkarılma aşamasındaki şartlardan birisi siyasi otoriteyle paralel olmak ve devletin resmi söylemiyle uyuşmaktır. Tarık Gazetesi Başyazarı Mehmed Tahir 12 Temmuz 1895 yılında Dâhiliye Nezaret-i Celîlesi’ne kadınlarla ilgili konulardan bahsetmek üzere “Hanımlara Mahsus Gazete”⁶ adıyla bir gazete çıkarmak istediğini bildirmiştir. Mehmed Tahir, nisvâna ait pek çok yayının basın hayatına girdiğini ancak bu yayınların yeteri derece faydalı olmadığını dile getirerek, kadınlara özgü haftada iki defa yayın yapan bir gazete neşr etmek arzusunun dile getirmiştir.⁷ “Gazetemizi neşr etmekten asıl maksadımız menafi-i mülk-i devlete hizmet-i ceddiden ibarettir”⁸ ifadesi gazetenin birinci ve ikinci sayısında geçen bir ifadedir. Bu ifadeden de anlaşıldığı üzere gazete, devletin menfaatleri doğrultusunda yayın yapacağını vurgulamıştır.

Çıkarılan dergi ve gazetelerin devletin menfaatlerine hizmet etmesinin yanında yayınlarında siyasi propaganda, politik eleştiri veya taraflı malzeme bulundurmamaları da

5 Bu dergilerin yıl yıl isimleri ve yayın içerikleri için bkz; Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, *Kadın Dergileri Bibliyografyası (1869-1927)*, Metis Yayınları, İstanbul, 1993. Bu dergiler dışında Kâhya Kadın isimli bir mizah gazetesine rastlanmıştır. Dergi, 17 Haziran 1910 yılında ilk sayısını neşretmiştir. Müdür-i mes’ûl Ali Rıza’dır. Kâhya Kadın, Numara:1, 4 Haziran 1336/ 1910, s.1. Hakkı Tarık Us Kütüphanesi’nden derginin sekiz sayısına ulaşılmıştır.

6 *Kadın Dergileri Bibliyografyası (1869-1927)* isimli çalışmada (s.54) Hanımlara Mahsus Gazete’nin dizini incelendiğinde kurucusu ya da mes’ûl müdürü olarak Mehmed Tahir’in ismine rastlanmamıştır. Ancak Kadın Dergileri Bibliyografyası isimli çalışmada (s. 213) “Hanımlara Mahsus Malûmat (1895-1896)” isimli gazetenin müdür ve muharriri Mehmed Tahir olduğu görülmüştür. “Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı’da Kadın” isimli kaynak eserde Mehmed Tahir’in çıkarmak istediği gazetenin adının “Hanımlara Mahsus Gazete olarak geçmektedir. Ayrıca Yavuz Selim Karakışla’nın “Arşivden Bir Belge Hanımlara Mahsûs Gazete’ye İmtiyaz Verilmesi (1895)”, (Toplumsal Tarih, S.75, Mart 2000, ss.41-45) isimli çalışmada derginin yazı işleri imtiyâz sahibi İbnü’l-hakkı Mehmed Tahîr Bey’dir.

7 *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı’da Kadın*, (Proje Yöneticisi: Uğur Ünal), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, İstanbul, 2015, s.397.

8 *Hanımlara Mahsus Gazete*, Numara: 2, 15 Rebî-ül-evvel 1313/24 Ağustos 1311.

Osmanlı Basınında Soruşturulmuş İki Kadın Hikâyesi: “Osmanlı Kadınları” ve
“Kadın Zihniyeti”

beklenen davranıştı. Siyasi nitelik taşıyamamalarının yanında bir de sorumlu müdürlerinin erkek olması tercih edilmiştir. 1876 yılında çıkarılan Âyine dergisi “*muhadderât ve etfâle mahsustur*” söylemi, yayımlayanı Mustafa, imtiyaz vekili Mahmut Hamdi bilgileriyle çıkarılmıştır. Başka bir dergi olan Aile dergisinin amacı; “*Aileye, yani kadınlara, çocuklara ev işlerine müteallik, mebahis-i mütenevviayı cami mecmua*” olarak açıklanmış, derginin sahibi ve başmuharriri Şemsettin Sami olarak belirtilmiştir.⁹ Hanımlara Mahsus Malûmat “*Edebiyat, ahlak, sanayi ve ve sâireden bahis*” ibaresini kullanırken, İsmail Gaspıralı’nın imtiyaz sahibi olduğu Âlem-i Nisvân, “*Müslümanlara mahsus edebi ve tedris haftalık mecmua*” olarak yayın hayatında var olmuştur.¹⁰ Mes’ûl müdürlüğünü Ulviye Mevlan’ın eşi Mevlanzade Rifat’ın yaptığı 1913 yılındaki Erkekler Dünyası¹¹, “*Sahâifimiz kadınlığın kadr ü kıymetini ilim ve fen ve edebın ulviyetini takdir eden münevver Osmanlı gençleri asarına küşadedir*” diyerek yayın yapma amacını belirtirken imtiyaz sahibi Nuriye Ulviye Mevlan, mes’ûl müdürlüğünü Emine Seher Ali’nin yaptığı Kadınlar Dünyası dergisi “*Kadınlık hukuk ve menafini müdafaa eder musavver gazetesidir. Sahâifimiz cins ve mezhep tefrik etmeksizin Osmanlı hanımları asarına küşadedir*” amacıyla yayın hayatına başlamıştır.¹² 1913 yılındaki Kadınlık Hayatı “*Kadınlığın tealisine hadim, sahâifi kadın kalemlerine küşadedir. Edebi, fenni, içtimai cumartesi günü intişar eder*”, 1914 yılında çıkarılan Kadınlar Âlemi, “*İçtimai, edebi, hanım gazetesi*”, Seyyale “*Genç kızlarımızla hanımlarımıza mahsus ilmi, fenni, edebi, ahlaki, felsefi, sınıai, seyyahi musavver mecmu*”, Siyanet “*İçtimâi, edebi, ilmi, iktisadi kadın ve aile gazetesi*”, Kadınlık “*Kadınlığın varlığını ve memlekette bir mevkii bulunduğunu müdafaa eder. Sahâifimiz bilumum Osmanlı hanımları asarına küşadedir*”, Hanımlar Âlemi, “*Edebi, içtimai, resimli hanım gazetesi*”¹³ ibaresini, erkek iktidarın kadın siyasi faaliyet alanına düşen gölgesi olarak yorumlamak yanlış olmayacaktır. Meşrutiyet Dönemi’nde çıkarılan dergilerin ortak söylemi “*ilmi, edebi, ailevi ve sınıai amaçlıdır*” olmuştur. Dergiler misyonunu tanımlarken siyasi bir amaç gütmediklerini ısrarla vurgulamışlardır. İlk olarak 1908 yılında Demet dergisi “*Edebi, ilmi, siyasi, hanımlara mahsus musavver mecmua*” ifadesini kullanmış, 1911 yılındaki Musavver Kadın dergisi de “*Osmanlı hanımlarına mahsus haftalık siyasi, ilmi gazetedir*”¹⁴ söylemiyle Demet dergisinin çizgisinden gitmiştir. Bu dergiler her ne kadar siyasi öğreticilikle yayın hayatında yer almış olsalar da içerikleri incelendiğinde, yayınlarının diğer dergilerle paralel gittiği görülmüştür. Yalnızca birkaç makale haricinde klasik dergiciliğin izlerine kadın, çocuk, aile, eğitim ve günlük yaşamla ilgili söylemlerde rastlanmıştır.

İstanbul’da sadece edebiyattan bahseden “*Boğaziçi*” adıyla kadınlara mahsus Rumca yayınlanmak istenen bir risaleye mes’ûl müdürünün kararlaştırılması ve risalenin içeriğinin araştırılmasından sonra, haftada bir kez neşr edilmesine padişahlık makamınca izin verilmiştir.¹⁵ Belgede risalenin yalnızca edebiyattan ve kadına ait günlük hayattan bahsedileceği ısrarla vurgulanmıştır. İlk ve tek sayısının 1889 yılında çıkarılmış olduğu

9 Kadın Dergileri Bibliyografyası, s.1, 11.

10 A.g.e., s.213, 3.

11 Ayrıntılı bilgi için bkz; Mithat Kutlar, “Osmanlı Kadın Dergileri İçinde Erkekler Dünyası Dergisi”, *Fe (Feminist Eleştiri) Dergi*, 2 (2010), ss. 1-15.

12 Kadın Dergileri Bibliyografyası, s.30, 250.

13 A.g.e., s. 311, 247, 336, 338, 306, 46.

14 A.g.e., s. 24, 328

15 DH. MKT. 2152/41 (10 Ş (Şaban) 1316/ 24 Aralık 1898).

bilinen “*Parça Boğçası*”¹⁶ isimli derginin evrak müdürü Safvet Bey’in derginin ismini “*Ceride-i Nisvân*” adıyla değiştirmek istemiştir. Bu istemle ilgili belgede; Safvet Bey’in on yıl önce Maarif Nezaret-i Celile’den aldığı ruhsatla bir nüshasını neşrettiği *Parça Boğçası* isimli ilmi ve edebi resimli gazetesinin yayın hayatı uzun olmamışsa da isminin “*Ceride-i Nisvân*” olarak değiştirip tekrar çıkarmak istediği¹⁷ ifadeleri yer almıştır. Derginin isminin “*Ceride-i Nisvân*” olarak değiştirilme isteği tesadüf değildir. Bu isim değişikliğinin özellikle 1890 lı yıllardan itibaren kadınlara özel yayın yapan gazete ve dergi çıkarma işinin moda haline gelmesiyle ilgili olabileceği düşünülmektedir. Ancak o yıllarda çıkarılan dergi ve gazetelerin yayın müdürlerinin erkek ağırlıklı olması dönemin siyasi yapılanmasıyla ilgili gerçekçi mesajı vermiştir. Örneğin aynı yıllarda Osmanlı teba’sından olup, Kudüs’te ikamet eden Musevi cemaatinden Şalumu kızı Hamide (Hamide bint-i Şalumu Hatun) Hatun’un Arapça ve İbranice olmak üzere “*Haskafa*” isimli dergi çıkarma isteğine karşın ruhsat verilmemiştir. Ruhsat verilmeme sebebi ise; kadınların siyasi gazete çıkarabilmek için gazetesinin yayından sorumlu tutulan bir müdürünün olmayışı gösterilmiştir.¹⁸ Hatunun Osmanlı’nın Musevi teba’sından Dâvud Mustafa’yı mes’ûl müdür göstermesinin ardından fennî risale çıkarmasına ruhsat verilmiştir.¹⁹ O günün koşullarında çıkarılan siyasi dergi veya gazetelerin mes’ûl müdürlerinin erkek olması elbette şaşırtıcı değildir. Hemen hemen aynı yıllarda yayın yapan Aile, Hanımlar, Hanımlara Mahsus Gazete, Hanımlara Mahsus Malumat, İnsaniyet, Mahasin, Mürüvvet isimli dergilerinin sahibi ve mes’ûl müdürünün²⁰ erkek olması bu durumu açıklar niteliktedir. Yine Sultan Bayezid’de Matbaacı Arif Efendi’ye içeriğinde herhangi bir sakınca görülmeyen “*Ev Kadını*” adlı kitabı çıkarması için ruhsat izni verilmiştir.²¹

II. Meşrutiyet’in ilanından sonra kadın hayatını ilgilendiren yayınlara talep ve ilgi artınca, bu alanda yayın yapmak isteyen şahıslar da artmıştır. Süleymaniye’de Tevfik, kadınlarla ilgili konuları içeren makaleler ve ilanlarla dolu “*Resimli Kitap*” ismiyle aylık bir dergi çıkarmak²² için ruhsat talebinde bulunmuştur. Aynı yıl Selanik’te Osmanlı kadınlarının terbiyesi, sosyal ve çalışma yaşamından bahseden “*Kadın*” isimli resimli bir gazete yayın hayatına başlamak üzere ruhsat almıştır.²³ İzmir’de sadece fen ve edebiyat konularını içeren “*Efimis Tonkiriyon*” adıyla kadınlara mahsus olarak çıkarılacak haftalık dergiye zorunlu harçları ödemesi koşuluyla ruhsat verilmiştir.²⁴ Haftada iki defa neşredilmek üzere “*Osmanlı Kadınları*” isimli siyasi edebi ve ilmi bir gazete ruhsat verilmesi amacıyla Terakkiperver Osmanlı Kadınları Cemiyeti Reisi Ağacan Fikri tarafından izin istenmiştir. Bu iznin Matbuat Nizamnamesi’ne göre verilmesi kararlaştırılmıştır.²⁵ Osmanlı’da özellikle ilk Türkçe gazeteler genel anlamda “*Hükümet’in icraatını duyurma*” amacıyla yayımlanmış

16 Derginin müessisleri (kurucular) Hatice Semiha ve Rebia Kâmile olarak geçmektedir. *Kadın Dergileri Bibliyografyası*, s.334. DH. MKT. 2129/100 (22 C (Cemâzi-yel-âhir) 1316 / 7 Kasım 1898) belgeden hareketle Parça Bohçası isimli derginin umûr-ı işler, hususlar, işleri kolaylaştıran) şeh-benderi evrak müdürü Safvet Bey’dir.

17 DH. MKT. 2129/100 (22 C (Cemâzi-yel-âhir) 1316 / 7 Kasım 1898). Çalışma sürecinde yapılan araştırmalarda “*Ceride-i Nisvân*” gazetesinin tek bir sayısına dahi rastlamak mümkün olmamıştır. Dolayısıyla böyle bir gazetesinin hiç yayın hayatının olmaması kuvvetle muhtemeldir.

18 DH. MKT. 2182/17 (13 Za (Zilkade) 1316/ 25 Mart 1899).

19 DH. MKT. 2280/28 (1 Ş (Şaban) 1317 / 5 Aralık 1899).

20 Bkz; Kadın Dergileri Bibliyografyası.

21 MF. MKT. 995/44 (9 R (Reb’ül-âhir) 1325 Çarşamba/ 22 Mayıs 1907).

22 DH. MKT.1286/43 (29 B (Recep) 1326/ 27 Ağustos 1908).

23 DH. MKT 2615/42 (28 Ş (Şaban) 1326/ 25 Eylül 1908).

24 DH. MKT 2617/78 (2 N (Ramazan) 1326/ 28 Eylül 1908).

25 DH. MKT 2731/23 (14 M (Muharrem) 1327/5 Şubat 1909).

Osmanlı Basınında Soruşturulmuş İki Kadın Hikâyesi: “Osmanlı Kadınları” ve “Kadın Zihnietiyi”

ya da yayımlanmıştır. Bir süre sonra basında “*hükümetten talimat ya da nakdi yardım almadan*” özel kişiler tarafından yayımlanan gazeteler görülünce yönetimin keyfi kaçmıştır. Bu gazetelerin hükümete ve onun icraatına muhalefet etmeleri, yeni öneriler ortaya atmaları, o günlere kadar kamuda dillendirilmemiş kavramları gündeme getirmeleri hükümetleri bazı önlemler almaya yöneltmiştir.²⁶ Özellikle Meşrutiyet Dönemiyle birlikte basına tanınan hak ve hürriyetlerle pek çok yayın yapılmışsa da bu yayın hayatıyla ilgili sınırlamalara rastlanmıştır.²⁷

Meşrutiyet yılları özgür düşünce ve ifade ortamının ayyuka yükseldiği dönem olarak değerlendirilse de devletin özellikle basın ve yayın hayatıyla ilgili kısıtlayıcı kuralları geleneksel değerleri korumak adına devam etmiştir. Bu süreç boyunca iktidar; hem güçlü ataerkil yapıyı muhafaza ederek aile yapısını koruyan hem de İslam dininin kurallarına riayet eden ve aynı zamanda dini ve örfi geleneklerin örtüştüğü bir yayın seremonisinden yana olmuştur. İzmir gazetesi yayınladığı bir fıkrada Müslüman kadınlara dair ifadeler kullandığı için uyarılmıştır. Gazete haberinde Müslüman kadınlar, doğum makinesinden başka bir şeye benzetilmemiş, bu kadınların Avrupa’daki kadınlarının ilminden, fenninden mahrum oldukları söylenmiştir. Gazetenin bu ifadeleri açıktan açığa hakaret kabul edilerek sert bir dille eleştirilmiş ve bundan böyle bu tür yazılar için ağır cezalar verileceği bildirilmiştir.²⁸

Devletin cezalandırma yöntemi yalnızca yargılama kanalıyla olmamış, kadınlık hayatını ilgilendiren bazı yayınların ülkeye giriş çıkışı yasaklanmıştır. Francis Elliot adlı şahıs tarafından İngilizce olarak basılan ve fena fıkraları içinde barındıran “*Dersaâdet’te İşsiz Bir Kadının Jurnalı*» başlıklı kitabın İstanbul’a girişi yasaklanmıştır.²⁹ Malûmat gazetesinde “*Kadın Kalbi*” ismiyle yayınlanan romanda, İzmir eşrafından Evliyazade ailesinin namus ve haysiyetine zarar veren ifadeler olması sebebiyle gazete sahibi uyarılmıştır.³⁰ Rotterdam Başkonsolos Nuri’nin eşi Hayriye’nin Viyana’da çıkardığı “*Türkişfro*” adlı Almanca risale ile yine Viyana’da Almanca çıkan “*Türk Kadını Hayat-ı İçtimaisi ve Harem*” adlı risale, Türk kadınının mahremiyetini açığa çıkardığı gerekçesiyle yurda giriş ve dağıtımı yasaklanmıştır. Hatta yurda girenlerin toplattırılarak imha edilmesi istenmiştir.³¹

Dolayısıyla bu çalışmada, Osmanlı Devleti’nin en sıcak ve sancılı yıllarında basın hayatında var olmuş iki farklı gazetenin sayfalarında yer alan “*Osmanlı Kadınları*” ve “*Kadın Zihnietiyi*” isimli kadın hikâyelerinin soruşturma ve cezalandırılma gerekçelerini ortaya koymaktır.

Matbuat Nizamnameleri ve Sınırlanan Basın

Osmanlı Devleti’nde doğrudan basınla ilgili olmayan, kitap ve risaleleri kapsayan düzenleme 1857 yılındaki Matbaalar Nizamnamesi ismiyle yapılmış ancak basını

26 Atilla Girgin, *Türkiye’de Yerel Basın*, Der Yayınları, İstanbul, 2009, s. 56.

27 Osmanlı Devleti’ndeki Matbuat Nizamnameleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz; Ali Birinci, “Osmanlı Devletinde Matbuat ve Neşriyat Yasakları Tarihine Medhal”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 4/7 (2006), ss. 291-349, Girgin, a.g.e. ve Nurşen Mazıcı, “1930’a Kadar Basının Durumu ve 1931 Matbuat Kanunu”, *Atatürk Yolu Dergisi*, V/18 (1996), ss. 131- 154.

28 DH. MKT 1025/3 (16 N (Ramazan) 1323/ 14Kasım 1905).

29 Y.A.HUS 290/53 (8 Ş (Şaban) 1311/ 14 Şubat 1894).

30 DH. MKT. 497/61 (28 M (Muharrem) 1320/ 7 Mayıs 1902).

31 DH. MKT 832/60 (5 M (Muharrem) 1322/ 22 Mart 1904).

ilgilendiren tarafı 1858 yılında Ceza Kanunu'na eklenen maddeler ile olmuştur.³² İlk olarak Tanzimat hareketinin önemli bir bölümünü oluşturan "resepsiyon" çalışmaları içerisinde, 1858'de Fransa'dan alınmış olan Ceza Kanununun 138 ve 139.maddeleri³³ ile basına yönelik cezai düzenleme gerçekleştirilmiştir. Buna göre, devletin emri ve ruhsatı ile açılmış matbaalarda, devlet, tebaası ve hükümet erbabı aleyhinde gazete, kitap ve zararlı evrak basmaya ve yayımlamaya cüret edenlerin bastırdıkları şeyler ellerinden alınacak; suçun derecesine göre, matbaası geçici olarak veya tamamen kapatılacak ve para cezası verilecekti. Genel ahlaka aykırı olarak alay ve eleştiri içeren yazıları ve edepsiz resimleri basan, bastıran ve yayımlayanlar da para ve hapis cezasına çarptırılacaktı.³⁴

Basınla ilgili ilk nizamname ise Sultan Abdülaziz tarafından 25 Kasım 1864'te ilan edilen ve 35 maddeden oluşan Matbuat Nizamnamesi'dir.³⁵ Nizamnamenin 1.maddesinde; hangi dilde olursa olsun siyasete ve yönetime yönelik yayın yapmak isteyenlerin önceden izin almaları gerekmektedir.³⁶ 7.madde; gazeteye yazılan yazıda imzası bulunmadığı halde sorumluluk öncelikle gazeteyi imzalayan gazeteciye ait olacaktır.³⁷ Matbuat Nizamnamesi'nin 13.maddesi; Ceza Kanunu'nun ikinci faslında beyan edildiği gibi, yüce devletin iç güvenlik ve asayişini bozacak cinayet ve suçlardan birinin oluşmasına her kim bir gazete aracılığıyla neden olursa yayını yapan gazete ve gazeteci de suç ortağı sayılacaktır.³⁸ 14.maddede; herhangi bir gazeteci genel adap ve milli ahlaka aykırı bir şey yazar veya diğer birine dinlerden birine dâhil olan cariyeden gazete aracılığıyla hakaret eder ise bir yüzlük altından yirmi beş yüzlük altına kadar cezaya çarptırılır veya bir haftadan üç aya kadar hapis cezası alır.³⁹ 15.maddede; bir gazeteci saltanat, genel adaba ve ulusal ahlaka aykırı yazılar yazar ve hanedana saldırıda bulunursa altı aydan üç seneye kadar hapis veya yirmi beş altından yüz elli altına kadar nakdi para cezasına çarptırılır. 16.maddede; bakanlar kuruluna, üst düzey bürokratlara dokunacak söz yazarsa bir aydan bir seneye kadar hapis veya beş altından elli altına kadar nakit para cezasına çarptırılmıştır.⁴⁰ 31.maddede; genel ahlaka aykırı sözler kullanıldığı takdirde hükümet davaya taraf olarak dâhil olacaktır.⁴¹

1281 (1864) Matbuat Nizamnamesi, ön sansürü tümüyle kaldırarak Osmanlı basın rejimini uygar ülkelerin düzeyine getirmek iddiasındaki bir girişimdir. Basın suçlarının yargılanması için Meclis-i Ahkâm-ı Adliye adında özel bir mahkeme kurulmuş, hükümetin cezalandırma yetkisi kaldırılmıştır. Bu yapıyla nizamnamenin Türkçe basını daha ileri bir düzene ulaştırdığı, yabancı basının sorumsuzluklarına ise sınırlama getirdiği açıktır. Nizamname bir ön sansür koymuyordu ama ağır para ve hapis cezalarıyla, başta padişah

32 Uğur Akbulut, "Osmanlı Basın Tarihine Bir Katkı: Gazetelerin Yayınlanma Amaçları Üzerine (1831-18876)", *Turkish Studies- International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8/5 (2013), s.45.

33 1857 Ceza Kanunu'nun ayrıntılı maddeleri için bkz; Ayhan Ceylan, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Basım ve Yayımlarında Hukukî Düzen (1839-1876)", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, 1(2006), ss.139-155.

34 Nevin Ünal Özkorkut, "Basın Özgürlüğü ve Osmanlı Devleti'ndeki Görünümü", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 51/3 (2002), s.72.

35 Mazıcı, a.g.m., s.133.

36 Düstur, 1.Tertip, C.2, Matbaa-i Amire, İstanbul 1289, s.220.

37 A.g.e., ss.221-222.

38 A.g.e., s.223.

39 A.g.e., s.223.

40 A.g.e., s.223.

41 A.g.e., s.225. 1864 Matbuat Nizamnamesi'nin tam metni için bkz; Cevdet Kudret, *Abdülhamit Döneminde Sansür II*, Cumhuriyet Gazetesi Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık Çağdaş Matbaacılık ve Yayıncılık, İstanbul, 2000, ss.25-41.

Osmanlı Basınında Soruşturulmuş İki Kadın Hikâyesi: “Osmanlı Kadınları” ve “Kadın Zihniyeti”

olmak üzere bütün yönetimi (bakanlar, meclisler, mahkemeler, devlet kurumları, memurlar), yabancı devlet başkanları ve temsilcilerini suçlayıcı ve kötüleyici yayınlardan korumayı amaçlamıştır.⁴²

1864 Matbuat Nizamnamesi'ne yeni düzenleme getiren ve geçici olarak çıkarılan 1867 tarihli Kararname-i Âli⁴³'nin bir süre sonra yürürlükten kaldırılacağı ifade edilmiş fakat 1909'a kadar yürürlükte kalmıştır. Bu kararname ile İstanbul'da değişik dillerde çıkan bazı gazetelerin ülke çıkarlarına aykırı zararlı düşünceler ve yalan haberler yayımladığı, asayiş ve düzenin sağlanması için Matbuat Nizamnamesi hükümleri dışında hükümetçe cezalandırma işlemine ve önleyici tedbirler alınmasına karar verildiği ilân edilmiş ve kararnamenin gereği yerine getirilerek birçok gazete kapatılmıştır.⁴⁴ 1876 Anayasasının 12.maddesinin “*Matbuat kanun dairesinde serbesttir*” şeklindeki hükmü, basın özgürlüğünü yasama karşısında savunmasız bırakan bir düzenleme olmuştur. Bu olumsuz durum, yasama faaliyetinin gerçekleştirilmesi sürecinde yasama meclislerinin değil esas itibarıyla padişahın etkili olduğu gerçeği karşısında daha da belirginleşmiş ancak bu madde padişahın meclisi tatil etmesiyle uygulamadan kaldırılmıştır.⁴⁵

İstibdat Dönemi diye anılan II.Abdülhamid dönemi Türk basını açısından oldukça zor bir dönem olmuştur. 20 Eylül 1877'de yayınlanan Sıkıyönetim Nizamnamesi ile padişah gerekli gördüğü zamanlarda gazete kapatma yetkisini eline almıştır.⁴⁶ 1888'deki Matbaalar Nizamnamesi ile basılacak her şey denetime alınmıştır. 1892 yılında sansürlü yayınları yazan ve basanın dışında taşıyan, satan ve dağıtanlar da suç ortağı sayılmıştır. 1895 yılında nizamname daha sıkı hale getirilmiştir.⁴⁷ Böylece 1876 Anayasası'ndaki 12.madde işlerliğini yitirmiştir. II.Abdülhamid Dönemi'ndeki basın yasakları yalnızca siyasi yazıları değil, mizah dergilerini, edebiyat alanını, tiyatro oyunları gibi her türlü sanatsal faaliyeti de etkilemiştir. Edebe, ahlaka, ulusal adetlere, İslami törelere aykırılık, ahlak bozan meyhane kavgalarına yol açması, aşırı aşıkdaşlığı tasvir etmesi, bazı cinayetleri içermesi gerekçelerine dayanarak birçok yazılı ve görsel eser sansürlenmiştir.⁴⁸

II. Meşrutiyet döneminin basın alanındaki önemli bir değişikliği, anayasanın “*Matbuat kanun dairesinde serbesttir*” şeklindeki 12. maddesine eklenen “*Hiçbir veçhile kablettab-ı teftiş ve muayeneye tâbi tutulmaz*” hükmü olmuştur. Böylelikle II.Abdülhamid döneminde çok sıkı bir biçimde uygulanan sansürün doğurduğu tepkiyle basının ön denetime tâbi tutulamayacağı anayasa ile güvence altına alınmıştır.⁴⁹

37 maddeden oluşan 1909 Matbuat Nizamnamesi'nin 11.maddesinde; gazetenin içinde yer alan yazılarda sorumluluk öncelikle mesul müdürü veya temsilcisi, ikinci olarak makalenin altında imzası bulunan makale sahibi, üçüncü olarak matbaacı ve gazeteyi

42 Orhan Koloğlu, *Osmanlı Dönemi Basının İçeriği*, İstanbul Üniversitesi İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s.77, 78.

43 Bütün maddeleri için bkz; Kudret, a.g.e, ss.43-44.

44 Özkorkut, a.g.m., s. 74.

45 A.g.m., ss.76-77.

46 Yasemin Doğaner, “Hürriyet ve Modernleşme Enstrümanı Olarak Osmanlı'da Basın”, *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 29/1 (2012), s.116, 121.

47 Cevdet Kudret, *Abdülhamid Döneminde Sansür I, Cumhuriyet Gazetesi Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık Çağdaş Matbaacılık ve Yayıncılık*, İstanbul, 2000, ss.14-20.

48 Kudret, *Abdülhamid Döneminde Sansür II*, ss.10- 18.

49 Özkorkut, a.g.m., s.78.

satan bayiye ait olmuştur. Makale sahibi ve sorumlu müdür dışında kalan şahıslar suça ortaklıktan yargılanmıştır. Zarar ve ziyandan gazete sahibi sorumlu tutulmuştur.⁵⁰ 16.maddesinde; gazete yayınına Osmanlı memleketlerindeki din, mezhep veya unsurlardan biri alet edilirse, nizamnamenin 11.maddesinde belirtilen sorumlu kişi bir aydan bir seneye kadar hapis cezası ve yirmi Osmanlı altınından yüz altına kadar nakit para cezasına çarptırılmıştır. Din ve mezhepler hakkında delillere dayanan ilmi ve felsefi yazılar tahkir kabul edilememiş, ilmiye sınıfına hakaret yasaklanmış, şeriat ve fıkıhın hor görülmesine engel konmuştur.⁵¹ 20. madde; genel ahlaka aykırı yazı ve resim yayınlandığı takdirde 11.madde gereğince sorumlu kimseden iki Osmanlı altınından ona kadar ceza kesilmiştir.⁵² 1909 yasaının yürürlüğe girmesinden sonra yaklaşık sekiz ay süren basın özgürlüğü, tekrar ortadan kaldırılmıştır. Öyle ki, 1909'da 353 olan gazete sayısı 1912'de 45'e düşmüştür.⁵³

1909 Kanunu'nun basın için nispeten rahatlama sağlayan hali fazla uzun sürmemiş ve kanunda başlıca gazete imtiyazı almak için depozito şartı getirilmesi (1912), devlet memurlarının ve askerlerin siyasi yazılar yazmasının yasaklanması (1912), devletin iç ve dış güvenliğini ihlal edebilecek surette yayın yapan gazetelerin Meclis-i Vükelâ kararıyla kapatılabilmesi (1913), askeri sansür memurlarının izni olmadan ordu hareketleriyle ilgili haber yazılmaması (1914) gibi birçok değişiklik yapılmıştır. 1919'da çıkarılan bir kararname ile de Matbuat Kanunu'nun ilgili maddeleri askıya alınarak, sıkıyönetim bölgelerinde her türlü kitap, dergi ile süreli ve süresiz yayınların sansür kurulunun izni olmadan yayımlanması yasaklanmıştır. II. Meşrutiyet'in ilanının yol açtığı rahatlama basın alanına da yansımış fakat bu dönem hem kısa sürmüş, hem de çok uzun bir istibdat döneminden çıkmış olmanın rahatlığı içinde herkesin düşüncelerini dilediği gibi dile getirdiği bir süreç olmuştur. 31 Mart Olayı sonrasında ve özellikle İttihat ve Terakki'nin iktidarını pekiştirmesinin ardından basın üzerindeki baskı artmış ve yöneten sayısı tek iken halkın ülkede olup bitenlerden basın yoluyla haberdar olmasından devlet politikasının yine bu yolla eleştirilmesinden duyulan rahatsızlık, İttihat ve Terakki döneminde de devam etmiştir. Bu dönemde basın, iktidar-muhalefet çekişmelerinde adeta silah olarak kullanılmış, İttihat ve Terakki muhaliflerinin seslerini duyurabilmelerinin önemli bir aracı olarak basını kullandıkları bu dönemde birçok gazete ve dergi kapatılmıştır.⁵⁴

Millet Gazetesi, Tefik Nadir ve “Osmanlı Kadınları”

Millet gazetesi, II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte İstanbul'da yayın hayatına başlamıştır. Kurucusu Tüccarzade İbrahim Hilmi gazeteyi çıkarmak için “*örfi idare*” ye başvurmuş ve izin verilmesini beklemeye başlamıştır. İzni beklediği günlerde II. Meşrutiyet ilan edilince İstanbul'daki onlarca gazete ve dergi gibi iznin çıkmasını beklemeden gazetesini basmıştır. Gazete, Latin alfabesinin henüz kullanılmadığı ve (gayrimüslimler dışında) pek bilinmediği o dönemde Osmanlı alfabesi ile basılmıştır.⁵⁵ İlk sayısı 5 Ağustos 1908 yılında basılan gazetenin künyesinde “*milletin faydasına hizmet eder, her gün yayınlanır*” ifadeleri yer

50 Düstur, 2.Tertip, C.1, 1324-1325, Dersaadet Matbaa-ı Osmaniye, İstanbul, 1329, s.398.

51 A.g.e., s.399.

52 A.g.e., s.400. Nizamnamenin bütün maddeleri için bkz; Koloğlu, a.g.e., ss.239-244.

53 Mazıcı, a.g.m, s.137.

54 Özkorkut, a.g.m., ss.78-79.

55 Hakan Temiztürk, Salih Seyhan, “II. Meşrutiyet ve Millet Gazetesi”, *Atatürk İletişim Dergisi*, 2 (Temmuz 2011), s.9.

Osmanlı Basınında Soruşturulmuş İki Kadın Hikâyesi: “Osmanlı Kadınları” ve
“Kadın Zihniyeti”

almıştır. Gazetenin yazarları İttihat ve Terakki kadrolarını destekleyen yazılar yazmış böylece gazetenin yayın politikası da İttihat Terakki yönünde olmuştur.⁵⁶ Gazetenin yazarlarından Tevfik Nadir de II. Meşrutiyet’in ilan edilmesinden duyduğu memnuniyeti dile getirmiş, makalesinde zulüm ve istibdattan kurtuluşun mutluluğunu satırlarına yansıtmıştır. Tevfik Nadir, Meşrutiyet destekleyicisi yazılarının yanı sıra dönem basınında sık sık işlenen kadın meselesine de değinmiştir. Nadir’in Millet gazetesinin birinci sene, 37 numaralı nüsha, 10 Eylül 1908 (28 Ağustos 1324) tarihli sayısı ve 1-2 sayfa aralığında yayınlanan “*Osmanlı Kadınları*” isimli makalesi hakkında soruşturma başlatılmıştır.⁵⁷

Tevfik Nadir’in “*Osmanlı Kadınları*” isimli makalesi, Fransız Matmazel Anjeldük Krisi⁵⁸ tarafından Osmanlı kadınları ile ilgili (Selma Hanım özelinde) yazılmış makalesinin tercümesidir.⁵⁹ Makale, inkılabın en dikkat çekici aktörlerinden olan Osmanlı kadınlarının inkılap hareketine katılmalarından duyulan memnuniyet ile başlamıştır. Bu kadınlar, Selanik ve İstanbul’daki Genç Türklere benzetilmiş ve onlarla ortak duygularla hareket eden yeni dünyanın yüzleri olarak addedilmişlerdir. “*Yaşasın Hürriyet*” nidaları İslam kadınlarının ağzından yükselmiş, kadınlara ilk defa kulak verilmiş ve bu söylemle birlikte İslam kadınlarına yeni yeni ufuklar açılmıştır. Bu bağlamda makalenin asıl yazarı Matmazel, Avrupa’da parmakla gösterilen Ebü-l Ahrar Ahmed Rıza Bey Efendi’nin⁶⁰ birkaç yıldır Paris’te yaşayan küçük kız kardeşi Selma Hanım’ı Osmanlı kadınlarının geleceğiyle ilgili görüşlerini almak üzere ziyaret etmiştir. Selma Hanım, gurbette de olsa hemşirelerinin esaretten kurtulmaları için fikir üretip, zaman harcayan ve bu doğrultuda görüş bildiren bir Osmanlı kadınıdır. Selma Hanım’ın ağabeyi Ahmed Rıza Bey, memleketlerinden firar eden genç Osmanlıların etrafında toplandığı kişidir. Selma Hanım’ın mensup olduğu ailede Osmanlı hürriyet tarihine katkıda bulunan pek çok önemli isim yer almıştır. Örneğin Ahmed Rıza Bey’in babası Sultan Abdülaziz’in karşılama komitesi nazırlığını yapmış, Kanun-i Esasi’nin ilk ilan edildiği yıllarda Ayan Heyeti’ne aza tayin edilmiştir.

Selma Hanım’ın 13 yaşındayken yazdığı yazıları, Tercümân-ı Hakikat ve benzer gazetelerde yayımlandığında, eserleri hükümet nezdinde tehlikeli ve şüpheli düşünceler olarak görülmüştür. O sıralarda eğitim için Avrupa’ya gitmek istediğini bildirmiş ancak Zabıta, Selma Hanım’ı nezaret altına alarak, ilişkili ya da ilişkisiz bütün akrabalarının evlerini araştırmıştır. Bu evlerin etrafına hafiyeler yerleştirilmiş, Selma Hanım adım adım takip edilmiştir. Selma Hanım beş yıl fırsat kollamış ve 1900 yılında Paris’e gelerek erkek kardeşini bulmuştur. Paris’e gelirken yolda ilk eserini yazmış ve asırlardır süregelen kökleşmiş genel fikir ve görüşlere karşı çıkmıştır. Sekiz senedir de Avrupa’daki kadın kongrelerine katılarak, İslam kadınlarının ahlak ve erdemlerini yükseltmek için uğraşmıştır. Matmazel ve Selma Hanım’ın memleketi, medeniyeti, ırkı arasında pek çok fark bulunmasına rağmen Matmazel kendisini Selma Hanım’a yakın hissetmiş ve kendilerini ortak amaç için çabalayan iki kadın olarak görmüştür.

Makalenin devamında Selma Hanım’ın ifadeleri şu şekilde özetlenebilir; kadınlar Osmanlı inkılabının içinde önemli bir yer oluşturmuşlardır. Hiçbir mevcudiyeti olmayan

56 A.g.m, s. 9.

57 DH. MKT. 2614/46 (27 Ş (Şaban) 1326/24 Eylül 1908).

58 Makalede Matmazelin adı Anjeldük Krisi (يسرك قودلڈن آ) olarak okunmuştur.

59 Tevfik Nadir, “Osmanlı Kadınları”, *Millet Gazetesi*, Numara: 37, 10 Eylül 1908, ss.1-2.

60 Ebü-l Ahrar Ahmed Rıza Bey hakkında ayrıntılı bilgi için bkz; Eminalp Malkoç, *Ebü'l-Ahrâr Ahmed Rıza Bey*, Der Yayınları, 2017, İstanbul.

Osmanlı kadınları, istibdat idaresinde ezilmiş, harap olmuşlardır. Hürriyet nefesini bir kere bile koklayamayan kadınlar bu sebeple inkılap hareketine bütün ruhlarıyla katılmışlardır. Ancak bu İslam kadınlarının ilk icraatları ve fedakârlıkları olmamıştır. Bu kadınlar Sultan Mahmud zamanında pencerelerinden Yeniçerilerin üzerine kaynar su dökmüşlerdir. Ancak islahat fikri; okuyup, iyi eğitim alan, düşünen ve ekonomik durumu yerinde olan aydın kadınlar arasında oluşmuştur. Eğitimli münevver kadınlar dışında parlak fikirli, fedakâr ve hassas olan ancak fakir ve yoksul oldukları için eğitim alamayan pek çok Osmanlı kadını da vardır.

Selma Hanım Kur'an-ı Kerim'de toplumun hiçbir kesiminin eğitim hakkının engelleneceğiyle ilgili herhangi bir ifadenin yer almadığını dile getirerek, İslam dininin doğumdan ölüme kadar eğitimi bırakmamanın önemini vurguladığını söylemiştir. Kendisi de İslam kadınları için eğitimin ciddi ve sürekli kılınması fikrinde olmuş ancak bunun için acele etmeden sabırla beklemenin doğru olacağını da ifade etmiştir. Selma Hanım'a göre kadınların gerekli ve yeterli eğitim alabilmeleri için fikir programı hazırlanmalı, kamusal hayata rahatça katılabilmeleri için bütün engeller ortadan kaldırılarak, gerekli ortam sağlanmalıdır. Bu hazırlıklardan sonra her şey kendiliğinden gelir.

Selma Hanım hürriyet davasının kazanılmasını için İstanbul'a döner dönmez Paris liselerine birkaç küçük kız çocuğu göndereceğini söylemiştir. Çünkü Selma Hanım'a göre; Genç Türkler şerefli eğitimlerini Paris üniversitelerinde almışlardır. Bu üniversiteler Yeni Osmanlı fikirlerinin ortaya çıkmasına ve şahane Osmanlı inkılabının olgunlaşmasına sebep olmuşlardır. Erkekler kadar kızların da Paris üniversitelerine koşmaları gerekmektedir. Selma Hanım'a göre Paris dünyanın incisi, pırlantasıdır. Bu şehirde yaşayan insanların fikren ve ilmen aydınlanmaması mümkün değildir. Selma Hanım kız çocuklarının eğitilecek çok eşliliğe savaş açılacağını dile getirmiştir. Hanımefendi, kadınların hukuksal hakları konusunda eğitim ve bilgi birikimlerinin arttırdıkça suiistimal edilen evlilik konusunun çözüleceğini ve özellikle zengin sınıfta yaygın görülen çok eşliliğin sefahat olarak algılanmaktan çıkacağını iddia etmiştir. Aslolan İslam kadınlarının tek eş kalabilme hakkına sahip olmalarıdır. Ayrıca hukuksal gelişmelerle birlikte kadınlar da erkekler gibi boşanmaları gereken durumlarda eşlerinden boşanabileceklerdir. Avrupalıların harem diye tabir ettikleri, üç yüz Çerkez kızından oluşan âlem artık kalmamıştır. Çok eşliliğin yanı sıra odalık, cariyelik konusu da kadınlık âlemi için olumsuzdu. Bu odalıkların miras hakları ancak çocuk doğurduklarında olurdu. Babalık kadının ifadesine bağlı olup, çocuk harem dışında doğduğunda, peder çocuğu büyütme, annesiyle evlenmeye veya tazminat vermeye mecburdu. Gerçekte kadın emlak edinebilen, evli olsun olmasın şahitlik yapabilen, vasiyet ve vesayet sahibi, eğitim alabilen varlık iken hakları geçmişte elinden alınmış ve zillet ve esaret altında tutulmuştur. Ancak meşrutiyet sistemi Osmanlı kadınlarının hayatını tamamen değiştirecektir.⁶¹

Makalenin sonlarına doğru Matmazel, Selma Hanım'ın Osmanlı'nın artık Avrupa'dan ayrılma ihtimalinin olmadığını ifade ettiğini yazmıştır. Selma Hanım, İstanbul'da tek bir Kız Öğretmen Okulu olduğunu ancak zamanla kadınların birçok şube açtıracaklarını dile getirmiştir. Makalenin son satırlarında Kanun-i Esasi'nin ilan edildiği gün mutluluktan ağlayan Selma Hanım, kardeşleriyle birlikte sekiz yıl sonra gurbetten İstanbul'a döneceğini

61 Nadir, a.g.m, s.1.

Osmanlı Basınında Soruşturulmuş İki Kadın Hikâyesi: “Osmanlı Kadınları” ve
“Kadın Zihniyeti”

bu sebeple oldukça mutlu olduğunu fakat Paris’e güçlü bir bağla bağlı kalacağını da itiraf etmiştir.⁶²

Devlet Arşivleri’nden edinilen belgelerde Tefik Nadir’in “*Osmanlı Kadınları*” isimli çeviri makalesinin hükümet tarafından soruşturulma gerekçesi; 1864 Matbuat Nizamnamesi’nin 7, 14 ve 31. maddesi olarak gösterilmiştir. Ancak makalede geçen ifadelerle ilgili belirgin bir suç unsuru belirtilmese de çalışmada; Matbuat Nizamnamesi’nin ilgili maddelerine paralel olarak makalede geçen ve soruşturma gerekçesini oluşturan düşünce, ifade ve iddialar arasında ilişki kurulmuştur. Bu ilişki aşağıdaki gibi açıklanabilir.

1864 Matbuat Nizamnamesi’nin 7. maddesinde; “*Bir gazeteye âhar bir zat tarafından olmak üzere derç olunan bendin zirinde ol zatın imzası bulunmadığı halde böyle yazılan bendden terettüb edecek mes’ûliyyet ol nüshayı imza eden gazeteciye ait olacak ve bend-i mezkûr imzalı olsa bile hilaf-ı nizam ve kanun olduğu surette gazeteci dahi müştereken mes’ûl tutulacaktır*”⁶³ ifadeleri yer almıştır. Bu madde ile gazetede yazılan yazıda imzası bulunmadığı halde sorumluluk öncelikle gazetenin yayınlanmasına onay veren gazeteciye ait olmuş, ancak yazıyı yazan gazeteci de sorumlu tutulmuştur.⁶⁴ Dolayısıyla Matbuat Nizamnamesi’nin bağlayıcılığı kapsamında “*Osmanlı Kadınları*” isimli makalenin yayımlandığı gazete nüshasına onay veren Tüccarzade İbrahim Hilmi ve hem de makalenin altında imzası bulunan Tefik Nadir’in soruşturmaya dâhil edilmesi beklenmiştir.

Yine Nizamnamenin 14.maddesinde; “*Her hangi gazete âdâb-ı umumiyye ve mahâsin-i ahlâk-ı mugayir bir şey yazar ve edyân-ı ve mezâhib-i câriyyeden birine gazete vasıtasıyla hakaret ederse bir yüzlük altından yirmi beş yüzlük altına kadar ceza-yı nakdî alınır veyahut bir haftadan üç mâha kadar hapis olunur*”⁶⁵ denmiştir. Herhangi bir gazeteci toplum ahlakına aykırı yazı yazar, mevcut dinlerden birine mensup bir cariyeye gazete aracılığıyla hakaret eder ise bir yüzlük altından yirmi beş yüzlük altına kadar nakit para cezasına alınır veya bir haftadan üç aya kadar olan hapis cezası uygulanır.⁶⁶ Tefik Nadir’in çeviri makalesinin soruşturulmasına karar verilen belgenin izi sürülemediği⁶⁷ için herhangi bir cezanın uygulanıp uygulanmadığı bilinmemektedir. Ancak çalışmada; makalenin bazı noktalarının 14.maddeye aykırı olduğu belirlenmiştir. Örneğin Tefik Nadir’in çeviri makalesinde Selma Hanım dönem ortamında anormal karşılanabilecek istekte bulunarak, yurt dışına eğitime gitmek istemiş ancak bazı gazetelerde yazdığı fikirler sebebiyle hükümet tarafından tehlikeli görüldüğünden yurt dışına çıkışı Zaptiye tarafından engellenmiştir. Osmanlı sisteminde kadınların temel eğitim haklarını henüz elde etmiş olmaları, bir Osmanlı kadınının üstelik sisteme bir kadının yurt dışı eğitimini talep etmesi kendisi ve bütün akrabalarının kontrol altına alınma sürecini başlatmıştır. Selma Hanım tıpkı *Genç Türkler* düşünsel hareketini başlatan erkekler gibi Osmanlı kadınlarının da Paris üniversitelerinde eğitim almaları gerekliliğini vurgulamış, bu uğurda her türlü girişimde bulunacağını da dile getirmiştir. Selma Hanım’ın henüz mahalle mektebi, rüştiye ya da idadilere ailelerinin keyfiyetiyle tek tük kaydolan Osmanlı kızlarının Fransa’ya tek

62 A.g.m, s.2.

63 Düstur, 1.Tertip, C.2, ss.221-222.

64 DH. MKT. 2614/46 (27 Ş (Şaban) 1326/24 Eylül 1908).

65 Düstur, 1.Tertip, C.2, s.223.

66 DH. MKT. 2614/46 (27 Ş (Şaban) 1326/24 Eylül 1908).

67 Devlet Arşivlerinde yapılan çalışma sonucu söz konusu belgenin devamına rastlanmadığından verilen cezayla ilgili herhangi bir sonuca varılamamıştır.

başlarına gidip, erkeklerle eşit şartlarda üniversite eğitimi almaları yönündeki önerisi, dönem ortamında anormal bir istek olarak görülmüş ve bu isteğe katıyen karşı çıkmıştır. Makalenin soruşturulma gerekçesi incelenen belgelerde açıkça belirtilmese de Selma Hanım'ın bu alışılmadık talebinin milli ahlak ve geleneklere aykırı görülmüş olması ihtimalidir.

Ayrıca Selma Hanım ifadelerinde yer alan Kur'an'ın orijinal düşüncelerinin cinsiyet ayırımına gitmeden her türlü hukuki hakta kadın ve erkeğe eşit yaklaştığını ancak devletler tarafından kitabın orijinalliğinin bozulduğuna, bir an önce kutsal metnin özüne dönülmesi gerekliliğine yer vermiştir. Selma Hanım'ın bu fikirlerinden dolayı dönem iktidarı tarafından dinen muhalif algılanmış olabileceği düşünülmektedir.

Evlilik kurumunun yozlaştığını ve suiistimal edildiğini öne süren Selma Hanım, çok eşliliğe karşı çıkararak, hukuken kadının da erkek gibi boşanma hakkına sahip olması gerektiğini savunmuştur. Bütün bu fikirlerinin dile getirirken de Osmanlı inkılabından çok şey beklediği, Kanun-i Esasiyle başlayıp, meşrutî sistemle devam eden inkılap sürecinin İslam kadınlarının hayatlarını olumlu yönde değiştirebileceği inancında olduğunu her fırsatta söylemiştir.

Yine Matbuat Nizamnamesi'nin 31.maddesinde; *“Gazetelerce bir cünha vukuunda kendilerini mutazarır addedenler istid'â etmedikçe muhakemeye ibtidâr olunamayacaktır. Fakat Saltanat-ı Seniyye ile Hânedan-ı şevket-unvân-ı hazret-i padişahiye'ye ve hükümet-i seniyye vükelâ-yı Devlet-i Aliyye'ye dokunur ve âdâb-ı umumiyeye, mahâsin-i ahlaka mugayir sözler istimal olundu takdirde canib-i hükümetten davaya teşebbüs olunacaktır”*.⁶⁸ Bu maddeye göre gazetede saltanat, padişah ya da bakanlar hakkında yazılar yazar, toplumun genel ahlakına aykırı sözler kullandığı takdirde hükümet, gazete ve makale hakkında açılan davaya katılabilmıştır.⁶⁹ Dönemde hükümetin basın davasına katılması rastlanan bir durum olmuştur. Özellikle bir gazete ya da gazete makalesinde hükümeti, padişahı veya dini tahrik edici ifadelerin kullanılması, gazetenin toplumsal ve ahlaki değerlerin eksiklik ya da demodeliğinin hakkında fikir beyan etmesi, köktenci gelenekleri eleştirip, sorgulama yönünde hareket etmesi pek çok davada hükümetin katılımcı olmasına ortam hazırlamıştır. *“Osmanlı Kadınları”* isimli makalede de Selma Hanım'ın Abdülhamid Dönemi'ni kadınlık hayatı için istibdat, zulüm esaret olarak değerlendirmesi makalenin soruşturulma gerekçelerinden birini teşkil ettiği düşünülmektedir.

Bütün bu sebeplerden dolayı Millet gazetesinin yayınları ile ilgili adli takip süreci başlatılmıştır.⁷⁰ Ancak çalışma sürecinde incelenen arşiv belgelerinde gazetenin adli takip seyri ya da sonucuyla ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Türkçe İstanbul Gazetesi ve “Kadın Zihniyeti”

Osmanlı Devleti'nde çıkarılan Matbuat Nizamnamelerine rağmen basın üzerindeki baskı ve kısıtlama Meşrutiyet döneminde de devam etmiştir. Özellikle mahremiyet arz eden, genel edep ve ahlaki değerlerle örtüşmeyen yayınlara karşı hükümet tarafından

68 Düstur, 1.Tertip, C.2, s.225.

69 DH. MKT. 2614/46 (27 Ş (Şaban) 1326/24 Eylül 1908).

70 DH.MKT. 2726/66 (10 M (Muharrem) 1327/ 1 Şubat 1909). Bu soruşturma kapsamında Millet gazetesiyle birlikte Boşboğaz ve Tanin gazeteleri de adli takibe uğramıştır.

Osmanlı Basınında Soruşturulmuş İki Kadın Hikâyesi: “Osmanlı Kadınları” ve
“Kadın Zihniyeti”

sert tedbirler alınmıştır. Hatta bazı yayınlar siyasi isim veya kurumlara, dini öğretilere ya da aile ve kadın hayatı gibi gizlilik içeren hassas dünyalara zarar verdiği gerekçesiyle sansürlenmiştir. Sansürlenmiş yayınlardan bir tanesi de Türkçe İstanbul gazetesinde yayınlanmış “*Kadın Zihniyeti*” isimli makaledir.

Mondros Mütarekesi’nin imzalanmasından 9 gün sonra 9 Kasım 1918’de İstanbul Cağaloğlu Hamam sokağı 2 numarada yayın hayatına başlayan Yeni İstanbul gazetesi, 8 Aralık 1918’den itibaren başyazarlığını Said Molla’nın üstlenmesiyle beraber ismini Türkçe İstanbul gazetesi olarak değiştirmiştir. Gazetenin 25 Eylül 1919’da 289.sayısıyla yayın hayatına son verildiği⁷¹ tarih tartışılmalıdır. Çünkü çalışmada incelenen ve Devlet Arşivlerinden edinilen orijinal gazete sayısının 12 Safer 1338/6 Kasım 1919’a ait olması ve Mustafa Kemal Atatürk’ün Nutuk isimli eserinin “*Said Molla Nasıl Çalışıyordu*”⁷² bölümünde Türkçe İstanbul gazetesinin 8 Kasım 1919’daki nüshasından bahsetmesi ile Türkçe İstanbul gazetesinin yayın hayatının 25 Eylül 1919’da bittiği iddiası doğruluğunu yitirmiştir.

Türkçe İstanbul gazetesinin adresi İstanbul Cağaloğlu Caddesi numara 8 olarak belirtilmiştir. Gazetenin 6 Kasım 1919’daki nüshasındaki “*Kadın Zihniyeti*” isimli makale dini ve toplumsal değerleri tahrik edici görülmüştür. Makalenin kırmızı ile işaretlenmiş bazı satırlarının İslam dünyasını rencide edip, çürütmeye yönelik ifadeler kullanıldığı gerekçesiyle padişah iradesiyle sansürlenmiştir.⁷³ Makale, Kanun-i Esasi’ye uygun olmasına rağmen dini inançları değersiz gösterdiği ve İslam dinine uygun olmadığı gerekçesiyle sakıncalı bulunmuş ve bu tarz yayınların tekrarına izin verilmemesi yönünde karar alınmıştır.⁷⁴ Ayrıca gazetenin sorumlu müdürü ve hikâye yazarının bir an önce Divan-ı Harbe verilmesi ve böylesi yayınların yayınlanmamasına özen gösterilmesi konusunda yetkililerin daha dikkatli olmaları buyrulmuştur.⁷⁵

Yurt genelinde yayın yapan bir gazetenin toplumsal ve dini kuralları hiçe sayarak “*Kadın Zihniyeti*” isimli bir makale yayınlaması siyasi ve İslami çevreleri oldukça rahatsız etmiştir. Söz konusu makale “*Bir Arkadaşımın Defterinden*” satırlarıyla başlamış ve Kevkeb-i Fahir⁷⁶ takma adıyla imzalanmıştır. Makalenin girişinde, yazar Türk kadınlarının hayatı ile ilgili ruhunda duyduğu acıyı, merhameti ve üzüntüyü dile getirmiş, sahip oldukları hukuku evli oldukları erkeklere dahi tanıttıramayan annesi, halası ve teyzelerini anmıştır. Yazara göre; kadınlar namaz sureleri ezberleyecek kadar yüzeysel bilgilerle büyütülmüş, kendi varlıklarını anlamlandıramadan, çarşafın ve siyah peçenin sıkı dokuları arkasından hayatı görmeye zorlanmışlardır.⁷⁷

71 Fatih Mehmet Sancaktar, “Said Molla ve Türkçe İstanbul Gazetesi”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1996, s.31. Fatih Mehmet Sancaktar’ın adı geçen yüksek lisans tezinde, incelediği kütüphane kaynakları ışığında Türkçe İstanbul gazetesinin 25 Eylül 1919’da yayın hayatına son vermiş olduğunu tespit etmesine rağmen, M.Nuri İnuğur’un gazetenin 5 Aralık 1918’den 1921 yılına kadar yayın yaptığı iddiasını dile getirmiştir. Ayrıca Sancaktar, Mustafa Kemal Atatürk’ün Nutuk adlı eserinde gazetenin 8 Kasım 1919 yılında yayın hayatında olduğunu da belirtmiştir.

72 Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Genel Yayın Yönetmeni: Şule Perinçek, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2015, s.238.

73 İ.DUİT. 17/ 55 (13 S (Safer) 1338/ 7 Kasım 1919).

74 BEO. 4600/344938 (16 S (Safer) 1338/10 Kasım 1919).

75 MV.217/103 (16 S (Safer) 1338/10 Kasım 1919).

76 Devlet Arşivleri’nden edinilen belgelere göre makalenin yazarının adı Kevkeb-i Fahir (بكوك رخاف) olarak okunmuştur.

77 BEO 4600/344938 ve “Kadın Zihniyeti”, *Türkçe İstanbul Gazetesi*, 6 Kasım 1919, s.2.

Genç bir kız, gelinlik çağına geldiği zaman da fikri dahi sorulmadan, kapı kapı gezerek sarhoş ve zevk düşkün, dolgun maaşlı komşu oğluna kız arayan, oğlunun güzel huylarını ballandıra ballandıra metheden görücülere müşteri gibi beğendirilmeye çalışılmıştır. Yüzeysel bir tahkikattan sonra söz kesilmiş, zavallı genç kız baş göz edilmiştir. Balayından sonraki günler acı dolu ve siyah geçmiştir. Zavallı kızcağzın kaderin uygun gördüğü bu evliliğe tahammül etmeye çalışmış ve hiç kimseye bir şey sezdirmeden için için ağlamıştır.⁷⁸

Hikâyenin devamında genç kızın evlendiği damat günden güne daha şirin ve güzel bir yüz, cazip dudaklar, ateşli vücutlar aramaya, zevk ve eğlence hayatına girmeye başlamıştır. Birkaç gece karısının ılık ve temiz yatağını boş bırakmasına rağmen zavallı genç kadın, evin cumbasında kocasını bekleyip durmuştur. Damat parası bitince zil zurna sarhoş halde eve gelmiş, küfür ederek karısına hakaretler yağdırmıştır.⁷⁹

Hikâyenin devamında yazar pembe boyalı köşkte yaşayan Nevin'den bahsetmeye başlamıştır. Nevin, kaymakamlıktan azledilmiş yün sakallı adamın biricik kızıdır. Zavallı Nevin'e dört sene önce uygunluğu bile sorulmadan zengin bir adam talip olmuş ve kızın ailesi, hiç araştırıp, soruşturmadan, ahlakını sorgulamadan damadı onaylamıştır. Beyoğlu'nda birkaç apartman ve Yağkapanı'nda dükkân sahibi, varlıklı, itibarlı olan damat görünürde; dindar, beş vakit abdestli namazlı, şarap içmeyen ve kimsesi olmayan bir adamdır. Kısa zaman içinde oldukça görkemli bir düğün⁸⁰ yapılmıştır. Damat kaba, sabadır ancak zengindir. Nevin kocasının kalbini sevemese de babasının parasıyla alamadığı kostümlere, ipekli son moda çarşafalara, gerdanlıklara, yüzüklere, küpelere sahip olabilmıştır. Balayı geçtikten sonra damadın üç çocuğu olduğu ortaya çıkmış ve çocuklarını karısıyla yaşadığı evine getirmiştir. O zamanlar dört aylık hamile olan Nevin çıldırma noktasına gelmiştir. Ağzına şarap koymayan adam her akşam rakı içmeye, geceleri eve gelmemeye başlayınca Nevin günden güne hüzünden erimiş ve hiç kimseye bir şey anlatamamıştır. Nevin çektiği acılardan sonra yataklara düşmüş ve vereme yakalanmıştır. Nevin hasta yatağındaiken kocası Nevin'i boşadığı kağıdı eve bir zarf içinde göndermiştir. Zavallı kız çarşıdaki ayakkabı mağazasından beğenilerek alınmış ve kullanıldıktan sonra eski bir ayakkabı misali fırlatılıp atılmıştır. Birkaç gün sonra da pembe köşkün biricik kızı Nevin, Karşıyaka kabristanında gözle görünmeyen bir dünyaya uğurlanmıştır.⁸¹

Yazara göre aile başına gelen bu felaketten sonra herhangi bir ders almamıştır ki çünkü onlara göre kadın olmak böyle şeyleri yaşamayı gerektirmiştir. Ne yazık ki kadınlar yaşamayı annelerinin esir hayatlarını görerek, şekillendirmişler ve kocalarının eve getirdikleri birkaç lokmayı hazırlamak için akşama kadar mutfağın isli duvarları arasında didinip durmuşlardır. Hikâyeye göre kadınlar kocalarına itaat etmek için dünyaya gelmişlerdir. Kadınlar, hayattan bir şey anlayamamışlar, batı kadınlarının yaşama verdiği kıymeti düşündüklerinde ise *"bizim inşallah ahiretimiz olur"* diye kendilerini teselli etmişlerdir. Oysaki yazar, dünyanın gelişmiş, ilerlemiş köşelerinde kadın ile erkek beyni arasında hiçbir farkın olmadığını yazmıştır.

78 A.g.b. ve a.g.m.

79 A.g.b. ve a.g.m.

80 Evlilik konusu dönem kaynaklarında oldukça tartışılan bir mesele olmuştur. Evlilik sürecinde kadına ve erkeğe düşen sorumluluklar, eşitlikler veya kadın-erkek sınırları, dönem gazetelerinde, dergilerinde, hikâyelerinde vs. tartışılmıştır. Bu kaynaklardan bir tanesi için bkz; Besim Yıldırım, Salih Seyhan, "1914 Yılında Yayımlanan Kadın Gazetelerinden "Kadınlık" a Göre Kadın", İleti-ş-im 23 (Aralık 2015), ss.39-65.

81 A.g.b., ve a.g.m.

Osmanlı Basınında Soruşturulmuş İki Kadın Hikâyesi: “Osmanlı Kadınları” ve
“Kadın Zihniyeti”

Makalenin sonunda altı kırmızı ile çizilen satırlarda; dünyanın bazı yerlerinde kadınlara milletvekili olma hakkı verilirken, Osmanlı memleketlerinde Ortaçağdan kalma dini inanışların dışına çıkılmadığı, eski, küflü kafaların hala kadın ile erkeğin birbirleri için yaratıldıklarını idrak edemedikleri, iki cinsin arasında uzun mesafelerin olduğu dile getirilmiştir. Yazara göre böyle düşünen insanlar, dini kitaplarda erkeğe verilen cihan hakkını ileri sürerek, erkeğin dünyaya hükmetme iddiasını gerçekleştirmek istemişlerdir. Ancak makalede; bu tarz düşüncelerin karanlık çağda kaldığı, “*zaman sana uymazsa sen zamana uy*” mottosuyla eski zamanların eskilerde kaldığının vurgusu yapılmıştır. Yazar, asra uymayan alışkanlık ve inanışların değiştirilmeye mecbur olduğunu yazmıştır.⁸²

Makalenin özellikle kırmızı mürekkep ile altı çizilen bölümü, Osmanlı kadınlarının yüzlerce yıllık yaşayış biçimine aykırı olarak değerlendirilmiş ve bu sebeple makale hem İslam kurallarına hem de toplumsal normlara uygun olmadığı gerekçesiyle sansürlenmiştir. İncelenen belgede “*Türkçe İstanbul gazetesinin 6 Teşrin-i Sani Sene 1335 tarihli nüshasında kadın zihniyeti ser-levhası altında neşr olunan makalesinin surh ile işaret edilen fikaratının bütün alem-i İslam rencide edecek mahiyetde olması Darül-hilâfet’ül İslamiyye’de münteşir bir gazetede diyanet ve akâid İslamiye ve ketb-i şer’iyyenin âlenen tezy’ifine cür’et edilmesi nezd-i âli hilafet-penahide bil-vücûh teessür ve teessüfü muceb olduğundan meclisce hemen icâb eden muamelenin bi’l-müzakere temîn ve icrâsı ...*”⁸³ ifadeleri sansürün gerekçelerini ortaya koymuştur.

Devlet Arşivleri’nden elde edinilen ve çalışmada kullanılan belgelerde “*Kadın Zihniyeti*” isimli makalenin Matbuat Nizamnamesi’nin hangi maddelerine istinaden sansürlendiği açık açık belirtilmemiştir. Ancak makalenin yayınlandığı 1919 tarihi, bu tarihe en yakın zamanda çıkarılmış olan 1909 Matbuat Kanunu ile kesiştiğinden “*Kadın Zihniyeti*” isimli makale 1909 Matbuat Nizamnamesi’ne göre değerlendirilmiştir. Nizamnamenin 11.maddesi; “*Gazetelerle resaili yevmiye ve mevkutenin mündericatından dolayı tertib edecek mücazat-ı kanuniyeye evvela müdür-ü mesul veya mümessile, saniyen makale zirinde imzası bulunan sahib-i makaleye, salisen matbaacıya, rabien bayi ve müvezzilere aittir. Ancak bu muhtelif derecatdaki eşhastan her derecedekiler hakkında takip-i dava imkânsız kalmadıkça ondan sonraki dereceler hakkında ikame-i dava edilemez. Yalnız sahibi makale ve bir de müdür-ü mesulden gayrı bir şahıs olduğu halde mümessil haklarında daima fail-i müşterek muamelesi ifa olunur. Zarar ziyan mahkûmiyetlerinden gazete ve risale sahibi dahi mesuldür*”.⁸⁴ Nizamnamenin 11. maddesinde; gazetenin içinde yer alan yazılarda sorumluluk öncelikle mesul müdürü veya temsilcisi, ikinci olarak makalenin altında imzası bulunan makale sahibi, üçüncü olarak matbaacı ve gazeteyi satan bayiye ait sayılmıştır. Makale sahibi ve sorumlu müdür dışında kalan şahıslar suça iştirakten yargılanır. Zarar ve ziyandan gazete sahibi sorumlu tutulur.⁸⁵ Nizamnamenin 16. maddesinde; “*Memleket-i Osmaniyede tanınmış olan edyân ve mezahibden ve anasırdan birini tezyif ve tahkir yolunda neşriyat vaki olursa on birinci madde mucebince mesul olan kimse bir aydan bir seneye kadar hapis ve yirmi Osmanlı altınından yüz altına kadar ceza-yı nakdi ahz olunur veyahud bu iki cezadan yalnız biriyle duçar-ı mücazat edilir. Edyan-ı*

82 A.g.b., ve a.g.m.

83 A.g.b.

84 Düstur, 2.Tertip, C.1, s.398.

85 A.g.e., s.398.

*mezahib hakkında delaile müstenit mübahasat-ı ilmiye ve felsefiye tahkir ad olunmaz.*⁸⁶ Bu maddede Osmanlı memleketlerindeki din, mezhep veya unsurlardan biri yayınlara alet edilirse, nizamnamenin 11. maddesinde belirtilen sorumlu kişi bir aydan bir seneye kadar hapis cezası alır ve yirmi Osmanlı altınından yüz altına kadar nakit para cezasına çarptırılır. Din ve mezhepler hakkında delillere dayanan ilmi ve felsefi yazılar suç unsuru sayılmış, ilmiye sınıfına hakaret edilmesi, şeriat ve fıkıhın hor görülmesi yasaklanmıştır.⁸⁷

“Kadın Zihniyeti” isimli makale, 1909 Matbuat Nizamnamesi’nin özellikle 11. ve 16. maddelerine paralel olarak özellikle hikâyenin kırmızı ile işaretlenmiş satırları sakıncalı bulunmuştur. İncelenen belgede; bu satırların İslam dinini rencide ettiğine ve İslami inançlarını değersiz gösterdiğine kanaat getirilmiş ve bu tarz yayınların tekrarına izin verilmemesi vurgulanmıştır.⁸⁸

Makale yazarının İslam dinine yönelik eleştirileri, Osmanlı memleketlerindeki dini inanışın Ortaçağdan kalma olduğunu dile getirmesi ve bu köhne düşüncelerin zamanın ruhuna uymadığı gerekçesiyle terk edilmesini önermesi, makale için sansüre giden süreci başlatmıştır. “Kadın Zihniyeti” isimli makaledeki ifadeler sebebiyle gazetenin sorumlu müdürü ve makale yazarı Divan-ı Harbe verilmiştir.⁸⁹

Arşivden elde edilen belgelerde sansürün süreci ve sonuca ilişkin herhangi bir bilgiye rastlanmamışsa da söz konusu nizamnamenin 20. maddesinde; genel ahlaka aykırı yazı ve resim yayınlandığı takdirde 11. madde gereğince sorumlu kimseden iki Osmanlı altınından ona kadar ceza kesileceği belirtilmiştir.⁹⁰ Ayrıca 1919’da çıkarılan bir kararname ile de Matbuat Kanunu’nun ilgili maddeleri askıya alınmış, sıkıyönetim bölgelerinde her türlü kitap, dergi ile süreli ve süresiz yayınların sansür kurulunun izni olmadan yayımlanması yasaklanmıştır.

Sonuç

Osmanlı Devleti XIX. yüzyılda özellikle Meşrutiyet Dönemi’nde bir taraftan da batılılaşma/modernleşmenin gereği olarak basın ve yayın konusunda esnek bir tavır sergilemek zorunda kalmış ve diğer taraftan da çıkardığı Matbuat Nizamnameleri ile yayıncılığı kontrol altına almaya çalışmıştır. Bu nizamnameler ile basın ve yayın hayatı hukuki şartlara bağlanmıştır. Bu şartlar yayıncılık alanında bazı kurum ya da kuruluşlara kısıtlamalar, para veya hapis cezaları getirirse de Osmanlı Basını için bu nizamnamelerin varlığı bir garantörlük sağlamıştır.

Matbuat Nizamnameleri’nin maddelerine genel olarak bakıldığında ortak pek çok noktayı görmek mümkündür. Bunlardan bazıları hangi dilde olursa olsun yönetim ve siyasete yönelik yayın yapmalarını izne bağlamak, yazılan her yazıda imzası olmasa da gazetenin sorumlu müdürünü mesul tutmak, Osmanlı Devleti’nin güvenlik ve asayişini bozacak yayın yapmamaktır. Nizamnameler, toplumun genel ve milli ahlakına aykırı yazılar yazmamak, herhangi bir dine hakaret etmemek, ilmiye sınıfını eleştirmemek,

86 A.g.e., s.399.

87 A.g.e., s.399.

88 BEO. 4600 / 344938.

89 A.g.b.

90 Düstur,2.Tertip, C.1, s.400. Nizamnamenin bütün maddeleri için bkz; Koloğlu, a.g.e., ss.239-244.

Osmanlı Basınında Soruşturulmuş İki Kadın Hikâyesi: “Osmanlı Kadınları” ve
“Kadın Zihnîyeti”

dini uygulamaları aşılamamak gibi maddeleri de içermektedir. Ayrıca bu resmi nizamnameler; devlet ve iktidar tarafından kutsiyet ve önem ve arz eden hanedan üyeleri, üst düzey bürokratlar, tanınmış kişi veya aileler, elçiler gibi önemli kişi ve kurumlara zararı dokunacak yazılar kaleme almamak, alındığı takdirde ise hapis ve para cezasına çarptırılmak gibi uygulamaları da içermiştir. Nizamnamelerde, özellikle genel ahlaka, dini öğretilere ve örfi uygulamalara aykırı yayın yapmanın şiddetli soruşturma ve takibe uğrayacağı belirtilmiştir. Özellikle din, aile, gelenek, kadın gibi mahremiyet içeren konulara dokunan yayınlar yakından markaja alınmış ve herhangi bir aykırılık durumunda gerekli cezai işlemler uygulanmıştır. Çalışmanın ana konusunu oluşturan “Osmanlı Kadınları” ve “Kadın Zihnîyeti” isimli hikâyeler de bu uygulamalardan payını almışlardır.

Osmanlı Devleti’nin kadın hayatını konu edinen yayınlardaki hassasiyetini Tefvik Nadir imzalı bir makalede görmek de mümkündür. Millet gazetesinde Tefvik Nadir imzasıyla “Osmanlı Kadınları” başlığı altında yayınlanan makale ile ilgili soruşturma başlatılmıştır. Adı geçen gazetenin birinci yılı, otuz yedinci sayısında yayınlanan makalede, Osmanlı kadınlarını ilgilendiren kısım “*adâb-ı umûmiyye ve mahâsin-i ahlâkı milliyeye mugayir*” görülmüş ve hem bu nüshanın yayınlanmasına izin veren hem de yazıyı yazan gazeteci hakkında soruşturma yapılmasına karar verilmiştir. Ancak çalışma kapsamında incelenen arşiv belgelerinde bu soruşturmanın süreci ve sonucuyla ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Belgelerde yalnızca soruşturmanın başlatıldığı bilgisi yer almıştır. İlerleyen yıllarda basın üzerindeki sansür ve kadın yayınlarıyla ilgili hassasiyet artarak devam etmiştir. Özellikle makalede; Osmanlı kadınlarının Abdülhamid Dönemi’nin bitmesinden sonra değişen dünyalarının batı dünyasına tanıtılması, dönem İslam kadınları için Paris gibi gelişmiş bir şehirde eğitim talep edilmesi, kadın-erkek eşitliğinin her alanda talep görmesi gibi istekler devlet tarafından sakıncalı görülmüş ve makale adli takibe uğramıştır.

Yine Türkçe yayın yapan İstanbul gazetesinin 6 Kasım 1919 ‘daki nüshasında “Kadın Zihni” isimli makale sebebiyle sansürlenmiş hikâyeden dolayı gazetenin sorumlu müdürü ve hikâye yazarının Divan-ı Harbe verilmesine ve bu tarz yayınlara müsaade edilmemesine yönelik karar alınmıştır. Fakat yargılanma süreciyle ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Çalışma kapsamında; gazetenin sansürlenme ve sorumluların cezalandırılma sebebi; yurt geneline yayılmış bir gazete olarak, toplumsal ve dini kuralları hiçe sayarak yayın yapması gösterilmiştir. Hikâyenin özellikle kırmızı mürekkep ile altı çizilen bölümü, Osmanlı kadınlarının yüzlerce yıllık yaşayış biçimine aykırı olarak değerlendirilmiştir ve makale hem İslam kurallarına hem de toplumsal normlara uygun olmadığı gerekçesiyle sansürlenmiştir. Ortaçağdan kalma dini geleneklerin artık küflendiği, zamana uymadığı bu sebeple zamanın şartlarına göre modernleşerek her alanda kadın-erkek eşitliği için gerekli ortamı sağlayabilmek dönemin iktidarı tarafından oldukça zararlı bulunmuştur. Süreç boyunca devletin cezalandırma yöntemi yalnızca yargılama kanalıyla olmamış, kadınlık hayatını ilgilendiren bazı yayınların ülkeye giriş çıkışı yasaklanmıştır.

KAYNAKÇA**T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı****Babı-ı Ali Evrak Odası**

BEO. 4600/344938 (16 S (Safer) 1338/10 Kasım 1919).

Dâhiliye Mektubi Kalemi Evrakı

DH. MKT. 497/ 61 (28 M (Muharrem) 1320/ 7 Mayıs 1902).

DH. MKT. 1025/3 (16 N (Ramazan) 1323/ 14 Kasım 1905).

DH. MKT.1286/ 43 (29 B (Recep) 1326/ 27 Ağustos 1908).

DH. MKT. 2129 / 100 (22 C (Cemâzi-yel-âhir) 1316 / 7 Kasım 1898)

DH. MKT. 2152/41 (10 Ş (Şaban) 1316/ 24 Aralık 1898).

DH. MKT. 2182/17 (13 Za (Zilkade) 1316/ 25 Mart 1899).

DH. MKT. 2280/28 (1 Ş (Şaban) 1317 / 5 Aralık 1899).

DH. MKT. 2614/46 (27 Ş (Şaban) 1326/24 Eylül 1908).

DH. MKT. 2615/42 (28 Ş (Şaban) 1326/ 25 Eylül 1908).

DH. MKT. 2617/78 (2 N (Ramazan) 1326/ 28 Eylül 1908).

DH. MKT. 2726/66 (10 M (Muharrem) 1327/ 1 Şubat 1909).

DH. MKT. 2731/23 (14 M (Muharrem) 1327/5 Şubat 1909).

İrade Dosya Usulü

İ.DUiT. 17/ 55 (13 S (Safer) 1338/ 7 Kasım 1919).

Mektubi Kalemi

MF. MKT. 995/ 44 (9 R (Rebî-ül-âhır) 1325/ 22 Mayıs 1907).

Meclis-i Vükela Mazbataları

MV.217/103 (16 S (Safer) 1338/10 Kasım 1919).

Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı

Y.A.HUS 290/ 53 (8 Ş (Şaban) 1311/ 14 Şubat 1894).

Araştırma ve İnceleme Eserler

Akbulut, Uğur (2013), "Osmanlı Basın Tarihine Bir Katkı: Gazetelerin Yayınlanma Amaçları Üzerine (1831-18876)", Turkish Studies- International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, C.8, S.5, s.31-57.

Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'da Kadın (2015), Proje Yöneticisi: Uğur Ünal, İstanbul: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.

Atatürk, Mustafa Kemal (2015) Nutuk, Genel Yayın Yönetmeni: Şule Perinçek, İstanbul: Kaynak Yay.

Birinci, Ali (2006), "Osmanlı Devletinde Matbuat ve Neşriyat Yasakları Tarihine Medhal", Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, C.4, S.7, s. 291-349.

"Kadın Zihniyeti" (6 Kasım 1919), Türkçe İstanbul Gazetesi, s.2.

Ceylan, Ayhan (2006), "Tanzimat Dönemi Osmanlı Basım ve Yayımlarında Hukukî Düzen (1839-1876)", Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları, S.1, s.139-155.

Osmanlı Basınında Soruşturulmuş İki Kadın Hikâyesi: “Osmanlı Kadınları” ve
“Kadın Zihniyeti”

- Çakır, Osmanlı Kadın Hareketi (2013), İstanbul: Metis Yay.
- Doğaner, Yasemin (2012), “Hürriyet ve Modernleşme Enstrümanı Olarak Osmanlı’da Basın”, Edebiyat Fakültesi Dergisi, C.29, S.1, 2012, s.109-121.
- Düstur (1289), 1.Tertip, C.2, İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Düstur (1329), 2.Tertip, C.1, 1324-1325, İstanbul: Dersaadet Matbaa-ı Osmaniye.
- Girgin, Atilla (2009), Türkiye’de Yerel Basın, İstanbul: Der Yay.
- Hanımlara Mahsus Gazete, Numara: 2, 15 Rebî-ül-evvel 1313/24 Ağustos 1311.
- Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, *Kadın Dergileri Bibliyografyası* (1869-1927), (1993). İstanbul: Metis Yay.
- Kâhya Kadın (4 Haziran 1336/1910), Numara:1, s.1.
- Karakışla, Yavuz Selim (2000), “Arşivden Bir Belge Hanımlara Mahsûs Gazete’ye İmtiyaz Verilmesi (1895)”, Toplumsal Tarih, S.75, s.41-45.
- Koloğlu, Orhan (2010), Osmanlı Dönemi Basının İçeriği, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Yay.
- Kudret, Cevdet (2000), Abdülhamit Döneminde Sansür I, İstanbul: Cumhuriyet Gazetesi Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık Çağdaş Matbaacılık ve Yay.
- Kudret, Cevdet (2000), Abdülhamit Döneminde Sansür II, İstanbul: Cumhuriyet Gazetesi Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık Çağdaş Matbaacılık ve Yay.
- Kutlar, Mithat (2010), “Osmanlı Kadın Dergileri İçinde Erkekler Dünyası Dergisi”, Fe (Feminist Eleştiri) Dergi, C.2, S. 2, s.1-15.
- Malkoç, Eminalp (2017), Ebü'l-Ahrâr Ahmed Rıza Bey, İstanbul: Der Yay.
- Mazıcı, Nurşen (1996), “1930’a Kadar Basının Durumu ve 1931 Matbuat Kanunu”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S.18, s.131-154.
- Nadir, Tevfik (10 Eylül 1908), “Osmanlı Kadınları”, Millet Gazetesi, Numara: 37, s.1-2.
- Odyakmaz, Necla (2003), “Osmanlı’da Anayasal Düzenlemeler ve Basına Etkileri”, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, S.16, s.211-233.
- Özkorkut, Nevin Ünal (2002), “Basın Özgürlüğü ve Osmanlı Devleti’ndeki Görünümü”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.51, S.3, s.65-84.
- Sancaktar, Fatih Mehmet (1996), “Said Molla ve Türkçe İstanbul Gazetesi”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Temiztürk, Hakan ve Seyhan, Salih (2011), “II. Meşrutiyet ve Millet Gazetesi”, Atatürk İletişim Dergisi, S.2, s.1-20.
- Toprak, Zafer (2014), Türkiye’de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- Yıldırım, Besim ve Seyhan, Salih (2015), “1914 Yılında Yayınlanan Kadın Gazetelerinden “Kadınlık” a Göre Kadın”, İleti-ş-im 23, s.39-65.
- www.sozluk.gov.tr, (Erişim tarihi: 11.05.2022).